

5. Сухомлинский В. А. Комната сказки / В. А. Сухомлинский // Избранные произведения в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 3. – С. 188–200.

Анотація

Л.В.Ищенко

Проблема развития речевого творчества детей 5-6 лет

В статье исследуется проблема развития словесного творчества, раскрыто педагогическое наследие В.Сухомлинского с развития речи детей 5-6 лет средствами сказки.

Ключевые слова: развитие речи, речевая готовность, словесное творчество.

Summary

L.V.Ishchenko

The Problem of Speech Creativity Development of 5-6 Year Old Children

The article reveals the problem of development of children's creation in pedagogical heritage of V.Sukhomlyns'kyi.

Key words: development of speech, speech skills formation.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 37.034-057.874:929 В.О.Сухомлинський (045)

Т.В.ЩУК,
старший викладач
(м.Хмельницький)

**Проблема морального виховання школярів у педагогічній спадщині
В.О.Сухомлинського**

В статті розкрито погляди В.О.Сухомлинського щодо морального виховання школярів.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, моральне виховання, моральні почуття, особистість школяра.

Постановка проблеми у загальному вигляді... На сучасному етапі розвитку України відбувається активізація людського фактора, який виступає як одна з умов подальшого суспільного прогресу. Саме сьогодні освіта звертається до моральних чеснот і норм християнської моралі, що покладені в основу національного виховання. Мораль є механізмом гармонізації суспільних та особистісних інтересів, тому сьогодні відбувається активний різнобічний пошук нової моральної стратегії в усіх структурах.

Пріоритети державної політики щодо морального виховання підростаючого покоління актуалізуються основними положеннями освітянських нормативних документів (Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття), Закон України „Про освіту” тощо), в яких моральне виховання визначається як одне з головних завдань розбудови демократичного суспільства [1; 2]. В Концепції національного виховання зазначається, що набуття підростаючим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової культури, утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, милосердя, патріотизму, доброти та інших добродійностей є головною метою морального виховання школярів [3].

Усі сфери життя людини регламентуються моральними нормами і принципами, які регулюють діяльність, поведінку людей, їх взаємодію. Вони встановлюються в суспільстві на певному етапі його розвитку, є взірцем поведінки та обов'язкові для виконання. Будучи узагальненими, моральні принципи відбивають як соціально-історичні умови, так і основу будь-якої діяльності.

Педагогічне осмислення і практична реалізація цієї проблеми гальмується неоднозначними, а часом і діаметрально протилежними поглядами етичної науки на природу, специфіку та роль моралі в суспільстві. Відмінність думок лежить у площині розуміння суті і функцій морального виховання. Регулятивна організація морального виховання, де переважала контрольово-вказівна, наказова сторона моралі і передбачала жорстку детермінованість поведінки особистості, втратила свою ефективність.

Дедалі більшого значення й поширення набувають погляди вчених, що розглядали мораль як унікальний спосіб духовно-практичного освоєння людиною світу, серед яких вагоме значення має науково-теоретична спадщина В.О.Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема морального виховання знайшла відображення у фундаментальних дослідженнях К.Д. Ушинського, А.С.Макаренка, В.О. Сухомлинського, Л.І. Божович, в яких розкривається сутність основних понять теорії морального виховання, вказуються шляхи подальшого розвитку принципів, змісту, форм, методів морального виховання.

Ряд дослідників висвітлюють у своїх роботах проблеми підготовки майбутніх вчителів до реалізації завдань морального виховання (І.А.Зязюн, Н.Л.Коломинський, В.Г.Кузь, У.О.Калюжний, Т.Ф.Лисенко, В.М.Оржиховська, О.Я.Савченко та інші).

Незважаючи на те, що в останні роки з'явилося чимало досліджень з питань морального виховання особистості, поки що відсутнє належне вирішення даної проблеми на практиці.

Формулювання цілей статті ... Метою нашої статті є дослідити творчий доробок педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського з проблеми морального виховання.

Виклад основного матеріалу... Значний теоретичний і практичний інтерес для сучасної педагогіки мають праці, ідеї В.О. Сухомлинського, в яких віднаходимо глибоке й різнобічне обґрунтування суті педагогічних явищ, закономірностей, глобальних проблем, серед яких центральне місце посідають ті, які тісно пов'язані з вихованням особистості.

Основним принципом, який пронизує всю теорію і практику В.О. Сухомлинського як педагога, є принцип реалізації у вихованні особистості гуманістичної ідеї. Згідно з нею, найкращим, психологічно довершеним інструментом, який завжди спрацьовує, викликає відгук дитячої душі, бажання стати кращим, – це звернення педагога до серця й розуму дитини, а не намагання повчати, вказувати їй, розпоряджатися нею. За такої умови відбувається не лише вплив учителя на вихованця, а й поєднання їхніх прагнень, зусиль у спільну дію, виникає об'єднуючий мотив, який забезпечує гуманні стосунки вихователя і дитини, їх суб'єкт-суб'єктну взаємодію.

Гуманізм педагогічної системи В.О.Сухомлинського, його концепція виховання особистості ґрунтується на положенні про самоцінність людини, її праві на свободу і гідність як неповторної індивідуальності. Педагог висунув і розвинув концепцію відносної автономії конкретної особистості, її права на вибір, що базується на власній совісті.

Варто зазначити, що вже у самому доборі та інтерпретації понять, які описують духовний і передусім моральний світ особистості, виразно виявляється потужний заряд психологізму педагогічної системи В.О.Сухомлинського. Поняттю „совість” належить особливе місце. На думку видатного педагога, совість є центральним утворенням у свідомості людини, яке становить стрижень її духовної суті, внутрішній механізм, що детермінує напрям її становлення як особистості, зокрема, моральності. Совість – причина, а водночас і наслідок тієї „внутрішньої роботи духу”, що породжує такий реальний дійовий її вияв як почуття провини та сорому. Ці почуття у їх розвиненій формі є, безумовно, суттєвим критерієм, показником сформованості у людини відповідальності за власну поведінку, вчинки - за всі наслідки того, що і як вона робить.

Совість і почуття сорому – це своєрідні надійні гарантії відповідальності та обов'язку, оскільки вони - як „голос внутрішнього Я” – спонукають людину до самоконтролю, мотивують потребу „судити свої вчинки та якості ніби від власного імені”. У цьому вислові видатного педагога особливо виразно виступає його глибоке розуміння того, що розвиток та особистісне становлення дитини великою мірою зумовлюються ступенем її самоактивності, внутрішніми суб'єктивними потенціалами. Ось чому одне з найважливіших і водночас найскладніших завдань вихователя полягає, на думку В.О. Сухомлинського, у тому, щоб допомогти дитині розвинути у неї внутрішнє бачення, так би мовити, себебачення, і на цій основі вже сприяти становленню рефлексивних здібностей.

Визначним чинником, що зумовлює високу педагогічну культуру та ефективність системи вченого, є те, що він не лише глибоко розумів роль феномена рефлексії у вихованні та самовихованні особистості, а й сам володів винятковим даром рефлексії у міжлюдських стосунках, особливо якщо йшлося про дитячу особистість. Це можна безпомилково відчутти, вдумуючись у поради, з якими він неодноразово звертався до вихователів та учнів. В одному із звернень, В.О.Сухомлинського до дітей читаємо: „Умій відчутти поряд із собою людину, вмій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої людини”[4, с.235]

Вихованню у дитини здатності до рефлексії, потреби орієнтуватися на оточуючих як засобу розвитку вміння критично оцінювати свою поведінку з урахуванням можливих наслідків для інших людей і для себе В.О. Сухомлинський надавав особливого значення. Ідея служіння людям, турбота про їх благополуччя, щастя, потреба постійно оберігати їх, особливо в годину важких життєвих випробувань була однією з найголовніших у творах В.О. Сухомлинського. В умінні „відчувати душу” іншої людини, у здатності розуміти її душевний стан педагог вбачав найціннішу рису моральності дитини, одну з найважливіших характеристик особистості. У книзі „Як виховати справжню людину” автор, звертаючись до дітей, писав: „Не завдавай своїми вчинками, своєю

поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань іншим людям. Умії підтримати, допомогти, підбадьорити людину, в якій горе... Не будь байдужим” [4, с.254].

Глибоко моральна гуманістична сутність концепції виховання В.О. Сухомлинського, як і всієї його педагогічної системи, виявляється вже в самому ставленні до дитини. Найперше це – повага до особистості вихованця – незалежно від віку, наявних у даний час можливостей, визнання складності його внутрішнього світу і необхідності відповідального ставлення до його долі. І одне з найбільших смислових, психологічних навантажень у контексті праці педагога має поняття „внутрішні духовні сили” дитини. Адже саме врахування змісту й реального стану внутрішнього світу дитини, постійна турбота про його збагачення, стимулювання забезпечують виникнення того вирішального моменту, коли виховні впливи дорослого і самоактивність дитини зливаються воедино. Психологічна готовність дитини відгукуватися на дію дорослого, сприйнятливність до виховних впливів є визначальною умовою співробітництва, взаємодії як однієї з найважливіших характеристик ефективності морального виховання особистості.

Обґрунтовуючи практичну необхідність гуманних взаємин між вихователем та дитиною, між самими дітьми і всіма учасниками виховного процесу, педагог-гуманіст переконливо довів, що найцінніше у дитини – її індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, здібностей, потенційних можливостей. Підтримка і розвиток у дитини її індивідуальності є умовою зростання не тільки кожної конкретної особистості, а й підґрунтям формування дійового, творчого дитячого колективу, оскільки саме через плекання розмаїття індивідуальностей пролягає шлях до справжнього, а не стадного об'єднання дитячих особистостей.

Визначальний вплив на розвиток особистості дитини має така організація виховання, за якої належна увага приділяється стимулюванню внутрішньої і зовнішньої активності школярів, їх оптимальній участі у спільній з учителем діяльності у справі виховання. Це дає змогу кожному учневі бути не лише об'єктом виховного процесу, а й активним його учасником, суб'єктом виховної діяльності. З огляду на це забезпечуються умови, за яких кожен учень і колектив у цілому мають широкі можливості брати участь у діяльності, в якій керівна роль належить учителеві. Це – самостійне оцінювання дій, вчинків один одного, своїх власних, орієнтацій, поглядів, уподобань, обмірковування і розв'язання посильних моральних проблем, пов'язані з цим дискусії, захист власної точки зору, прийняття рішень та ін. Саме такій активності учнів В.О. Сухомлинський надавав особливого значення. Він неодноразово наголошував, що мистецтво виховання полягає не лише в умінні бачити й передбачати різноманітні складні ситуації, які виникають у роботі з дітьми, а й у тому, щоб навчити дитину самостійно орієнтуватися в життєвих обставинах, і вже змалку привчати приймати хоча б найпростіші, але самостійні рішення, бо лише таким чином у неї може розвиватися „внутрішнє бачення” та поступово складатися стійка потреба у відповідальній поведінці – найсуттєвішій ознаці морального становлення особистості.

Основою, канвою духовності вчений вважає моральну довершеність особистості, яка не є наслідком якихось вузькоспеціальних моралізаторських впливів на дитину, а здобувається останньою у щоденній життєдіяльності, у творчій праці, завдяки усвідомленню суспільного, громадянського значення як самого процесу праці, взаємин, які складаються між її учасниками, так і наслідків праці. Праця ж, мотиви якої не пов'язані з усвідомленням її суспільної та особистої значущості, духовного сенсу, знищує в людині людське, спустошує, спонукає волю до холодного розрахунку, провокує до підлих намірів і вчинків. З тієї ж причини знання, що розглядаються лише з точки зору їх практичного застосування у майбутньому, можуть спричинити появу у людини таких негативних рис, як егоїзм, цинізм, втрата сумління та пов'язану з цим безвідповідальність, прагнення до наживи, успіху будь-якою ціною. Як зазначав В.О.Сухомлинський, духовна довершеність людини – це домінування у неї моральної спрямованості, ідейність її спонукань, думок, поглядів, інтересів, переконань. Усе це детермінується змістом, сутністю, головною життєвою метою людини і взаєминами з іншими людьми, тим, яку роль відіграє вона у житті колективу, суспільства.

Надзвичайну цінність для поступу сучасної теорії і практики морального виховання та розвитку духовності особистості має науково обґрунтований В.О. Сухомлинським та багаторазово апробований ним в реальному виховному процесі віковий принцип: на кожному етапі психічного й соціального розвитку дитині притаманні специфічні актуальні можливості, певна сензитивність щодо оволодіння моральними цінностями. Водночас кожен віковий період є підготовчою базою для наступного, який, у свою чергу, є розгортанням, поглибленням потенційних можливостей попереднього. Внаслідок цього поступово виникають нові соціально-психологічні утворення, які й забезпечують процес становлення духовності особистості на дедалі вищому кількісному та якісному рівнях. Однак, навіть на найвищому етапі соціалізації у її духовності можна відшукати ті специфічні відмінності, ознаки, за якими можна судити про те, яким було її духовне життя на попередніх вікових етапах. Вчений розглядав вікову динаміку становлення духовності особистості

як процес безперервний, органічно взаємопов'язаний, у якому причини й наслідки якісних змін постійно міняються місцями. Однак, на будь-якому етапі становлення особистості дитини головним моментом розвитку її моральності має бути утвердження ідеалу добра у доступній їй активній, творчій життєдіяльності. „Наука і мистецтво виховання полягає передусім у тому, – писав В.О. Сухомлинський, – щоб уже з дитячих років, а особливо з років отрочтва і ранньої юності людина не тільки знала, пам'ятала що таке добро і зло, а й відчувала й переживала добро і зло, відчувала й переживала прагнення до добра, правди, честі, духовної краси і непримиренності до зла, неправди, безчестя, потворності. Справжнє виховання полягає в тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному юному серці, утверджувався в активній діяльності як невід'ємна частина власного ества, власної думки, почуттів, намірів”[5, с.241].

Виняткового значення у вихованні особистості дитини, у розвитку її моральності В.О.Сухомлинський надавав особистості вихователя: лише духовно багатий, морально довершений вихователь здатен збагнути складну, часто сповнену суперечностями душу дитини і плекати у неї паростки духовності. Яскравим прикладом того, як видатний педагог працював над формуванням духовної сфери своїх вихованців, є, так звана, „азбука моральної культури”. Заповіді Кодексу моральної гідності загальновідомі, але цінність їх морального змісту настільки велика, що дає змогу зробити висновок: В.О. Сухомлинський – геніальний педагог, а його педагогічна творчість – це глибокий культурний синтез.

Висновки... Питання морального виховання, концепція виховання духовності особистості В.О.Сухомлинського спонукає задуматися над багатьма проблемами педагогічної науки та практики сьогодення. Вона передусім застерігає від крайнощів, від абсолютизації будь-яких, навіть найважливіших сторін педагогічної діяльності. Педагог-гуманіст переконливо довів, як у науковому плані, так і практично, що навчання і виховання – дві сторони єдиного, цілісного, системного процесу. Не буде перебільшенням вважати В.О. Сухомлинського великим, талановитим проповідником і реалізатором найвищих моральних людських чеснот: любові і поваги дітей до батьків, турботи матері і батька про долю своїх дітей, святості подружніх родинних стосунків, щирості, доброзичливості, співчутливості, толерантності, працьовитості, милосердя тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття): Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993р. – 896. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Закон України „Про освіту”: Підписаний Президентом України 23 березня 1996 р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – №10 – С. 5.
3. Концепція національного виховання. – К. : Право, 1996. – С. 4.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. 2. – 718 с.
5. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 5. – 679 с.

Анотація

Т.В.Ищук

Проблема морального виховання учасників в педагогічному насліду В.А.Сухомлинського

В статті раскрыто взгляды В.А.Сухомлинского на проблему морального воспитания учащихся.

Ключевые слова: *В.А.Сухомлинский, моральное воспитание, моральные чувства, личность учащегося.*

Summary

T.V.Ishchuk

The Problem of Moral Upbringing of Schoolchildren in V.O.Sukhomlyns'kyi Heritage

The views of V.O.Sukhomlyns'kyi about the moral education of pupils have been revealed in the article.

Key words: *V.O.Sukhomlyns'kyi, moral upbringing, moral sense, schoolchild's personality.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.